

Een quasi-automatische beslissing tot internering door een gebrek aan specialisatie

Panopticon, 44 (6), 404-423

© 2023 Maklu | ISSN 0771-1409 | November 2023

^a Docent, GREPEC en SIEJ, UCLouvain Saint-Louis Bruxelles (corresp.: olivia.nederlandt@uclouvain.be)

THE PRONOUNCEMENT OF THE INTERNMENT MEASURE: AN AUTOMATIC DECISION IN THE ABSENCE OF SPECIALIZED ACTORS?

To date, little scholarly research has been conducted on the judicial phase of internment. The current study aims to fill this gap through an analysis of all the files opened in 2019 and 2020 in the three French-speaking Chambers for the Protection of Society (KBM). Through this files study, the following aspects of the judicial phase to internment were identified: procedural characteristics of the forensic psychiatric expert examination (commissioners, experts chosen, adversarial character of the expertise), the proportion with which the sentencing courts or the investigating courts pronounce internment, the motivation for imposing internment, the profile of the interned persons (sex, nationality, criminal record, acts committed, diagnosis in the forensic psychiatric expert report), the prevalence of deprivation of liberty during the judicial phase and its influence on the initial decision of the KBM, and victim(s)' participation in the procedure. The contribution presents these results and offers some thoughts on them.

Key words: Internment, Decision to intern, Profile of internees, Psychiatric expert examination, Mental disorder

Kernwoorden: Internering, Beslissing tot internering, Profiel van geïnterneerden, Psychiatrisch deskundigenonderzoek, Geestesstoornis

1. INLEIDING

Internering wordt geregeld door de nieuwe wet van 5 mei 2014 betreffende internering, die op 1 oktober 2016 in werking trad (hierna interneringswet). Op dit moment, najaar 2023, is deze interneringswet dus ongeveer zeven jaar van kracht, en is zij nog niet officieel geëvalueerd. Een evaluatie van deze interneringswet dringt zich echter op. Het aantal beslissingen tot internering neemt immers toe terwijl het een van de doelstellingen van de wets-hervorming was om het aantal opgelegde interneringsmaatregelen te verminderen door de toepassing van de internering te beperken tot personen voor wie deze maatregel echt noodzakelijk was. Daarenboven verblijven een significant aantal personen met een interneringsmaatregel in gevangenissen of instellingen waar zij niet de noodzakelijke zorg op maat (kunnen) krijgen, terwijl hun recht op zorg wettelijk verankerd werd. Sinds het einde van de jaren '90 werd de Belgische staat hiervoor herhaaldelijk veroordeeld door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Ook de vrijwilligerssector (waaronder de Ligue des Droits Humains, de Belgische afdeling van het Observatoire International des Prisons) heeft zich hierover meermaals kritisch uitgelaten (Colette-Basecqz & Nederlandt, 2016). Vanuit

de achtergrond van deze internationale en nationale kritiek richt het debat over de interneringskwestie zich dan ook vaak op de uitvoerende fase van de internering en de noodzaak tot het creëren van voldoende extra plaatsen voor mensen met een interneringsmaatregel in geschikte zorginstellingen. In dit debat wordt echter weinig aandacht besteed aan vragen die gelinkt zijn aan de gerechtelijke fase van de internering, zoals ‘wie wordt geïnterneerd?’, ‘voor welke delicten?’ en ‘volgens welk besluitvormingsproces?’. Deze vragen liggen aan de basis van het stijgend aantal opgelegde interneringsmaatregelen en worden daarom in voorliggende bijdrage behandeld¹.

Deze bijdrage is gebaseerd op een dossierstudie in de drie Franstalige Kamers ter Bescherming van de Maatschappij (KBM) (Franstalig Brussel, Luik en Bergen). Via deze dossierstudie werd het profiel van de personen die werden geïnterneerd (bv. gepleegde feiten, psychiatrische diagnose), de kenmerken van de gerechtelijke fase (bv. type gerecht dat de internering beveelt, aangestelde deskundigen, motivatie interneringsbeslissing, rol van advocaat, betrokkenheid slachtoffer), en de eerste beslissing van de KBM in kaart gebracht.

Hierna volgt eerst een beschrijving van de methodologie en de methodologische beperkingen waarna de onderzoeksbevindingen worden gepresenteerd. De bijdrage eindigt met enkele slotbeschouwingen.

2. METHODOLOGIE EN METHODOLOGISCHE BEPERKINGEN

Patricia Jaspis, de voormalige voorzitter van de KBM te Bergen, heeft het initiatief genomen een onderzoeksgroep van tien personen samen te stellen, waaronder zijzelf, een wetenschapper (de auteur) en acht advocaten die zich in het bijzonder bezighouden met de verdediging van geïnterneerde personen (Sandra Berbutto, Agathe De Brouwer, Claire Deveux, Jean-Guillaume Malchair, Juliette Moreau, Delphine Paci, Harold Sax en Fanny Vansillette), om voor de eerste keer een studie naar de gerechtelijke fase van de internering uit te voeren. Alle dossiers van de drie Franstalige KBM's die in 2019 en 2020 een eerste vonnis kregen, werden geïncludeerd in het onderzoek.

Het onderzoeksteam kwam drie keer samen voor overleg. Tijdens het eerste overleg werden de onderzoeksvragen vastgesteld en werd een dataverzamelingsbestand in Excel opgesteld. Tijdens het tweede overleg werden de verzamelde gegevens besproken en geïnterpreteerd met het oog op het formuleren van conclusies en aanbevelingen. Tijdens het derde overleg werd consensus bereikt over de inhoud van de in het Frans gepubliceerde tekst over de bevindingen van het onderzoek (Nederlandt et al., 2023). De onderzoekers werden verdeeld in drie teams, een team per Franstalige KBM. Elk team extraheerde de noodzakelijke gegevens uit de dossiers met behulp van een dataverzamelingsbestand (Excel) per KBM. De verzamelde gegevens per KBM werden vervolgens gebundeld in een overkoepelend databestand in Excel.

1 De auteur wenst haar oprechte dank te betuigen aan de personen dankzij wie dit onderzoek mogelijk werd gemaakt: de parketten van Brussel, Luik en Bergen, die het onderzoeksteam toegang heeft verleend tot de dossiers; de rechters en griffiers van de parketten, die het onderzoeksteam hebben ontvangen in de griffie en de nodige hulp hebben geboden bij de analyse van de dossiers; en ten slotte de coördinatoren extern zorgcircuit geïnterneerden van de FOD Justitie (hierna CSEI), die een aantal interessante pistes voor onderstaande analyse hebben geboden. De auteur dankt ook Ciska Wittouck voor haar vertaalwerk en het zorgvuldige proeflezen.

De totale steekproef bestaat uit 344 dossiers. Het betreft respectievelijk 115 dossiers in Luik en in Bergen, en 114 dossiers in Franstalig Brussel. In deze dossiers werden verschillende documenten bestudeerd in functie van de gegevensextractie. Ten eerste werden het uittreksel uit het strafregister, de uiteenzetting van de feiten zoals opgesteld door het parket (indien aanwezig), en het interneringsvonnis bestudeerd. Op basis van deze documenten werden het profiel van de geïnterneerde personen, de gepleegde feiten, en het type gerecht dat de internering heeft bevolen, in kaart gebracht. Ten tweede werden de forensisch psychiatrisch deskundigenverslagen geanalyseerd om vast te stellen wie verantwoordelijk was voor het opstellen van deze verslagen, en welke psychiatrische stoornissen werden gediagnosticeerd. Ten derde werd voor elk dossier het eerste vonnis van de KBM geanalyseerd om na te gaan in hoeverre vrijheidsberoving in de gerechtelijke fase leidt tot een eerste vonnis van de KBM tot plaatsing van de geïnterneerde persoon, en omgekeerd in hoeverre niet-vrijheidsberoving in de gerechtelijke fase leidt tot een eerste vonnis van de KBM tot toekenning van een invrijheidstelling op proef aan de geïnterneerde persoon. Daarnaast werden ook de rechten van de verdediging en de betrokkenheid van de slachtoffers in kaart gebracht.

Naast deze gegevensextractie werd ook een meer kwalitatieve analyse op de dossiers uitgevoerd. De onderzoekers maakten gedetailleerde notities over de gepleegde feiten die tot de internering hebben geleid en over de inhoud van het forensisch psychiatrisch deskundigenverslag. Ook bijkomende informatie in de dossiers die door de onderzoekers als relevant werd beschouwd werd bijgehouden in de notities van de onderzoekers, bijvoorbeeld informatie over het profiel van personen die geïnterneerd werden of over de vraag of de gepleegde feiten de fysieke of psychische integriteit van derden hebben geschonden.

Om de verzamelde gegevens in perspectief te plaatsen, worden deze gegevens in deze bijdrage vergeleken met cijfergegevens die werden gepresenteerd tijdens de rondetafelconferentie in oktober 2022 (Service Public Fédéral Justice, 2022) en met cijfergegevens van de coördinatoren extern zorgcircuit geïnterneerden (CSEI, 2021).

Voorliggend onderzoek kent enkele beperkingen. Een van de belangrijkste beperkingen van het onderzoek is dat het alleen betrekking heeft op zaken die tot een internering hebben geleid. Alle zaken waarin internering werd overwogen en een forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoek werd gevraagd, maar die niet tot internering hebben geleid, zijn niet in de steekproef opgenomen. Voor een dergelijk onderzoek had men in de registers van de onderzoeks- en de vonnisgerechten alle door deze rechterlijke instanties behandelde dossiers moeten doornemen om de dossiers met een forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoek te identificeren. Dergelijk onderzoekszet, hoewel zeer relevant en wenselijk, was in het kader van voorliggend onderzoek echter niet haalbaar. Op basis van hun praktijkkennis veronderstellen de auteurs van dit onderzoek echter dat dergelijke gevallen zeldzaam zijn. Advocaten en magistraten, die vaak weinig opleiding hebben genoten op het gebied van internering, voelen zich niet in staat om een deskundigenadvies dat concludeert dat er sprake is van een psychische stoornis die voldoet aan de voorwaarden van artikel 9 van de wet met betrekking tot internering, respectievelijk aan te vechten of te verwerpen².

2 Deze observatie kwam ook naar voren uit discussies tussen veldwerkers tijdens een bijeenkomst op 15 juni 2023 georganiseerd door het NICC over het onderwerp internering, waaraan een twintigtal veldwerkers en enkele onderzoekers (waaronder de auteur) deelnamen.

Daarnaast was in verschillende dossiers een deel van de te verzamelen gegevens niet beschikbaar, bijvoorbeeld soms ontbrak het uittreksel uit het strafregister, het forensisch psychiatrisch deskundigenverslag of informatie over de verblijfsvergunning van de geïnterneerde persoon. Bovendien bevatten sommige dossiers meerdere interneringsvonnissen. Daarom varieert de steekproefgrootte voor de bestudeerde variabelen. Daarnaast bestond het onderzoeksteam uit verschillende personen die aan een grote hoeveelheid gegevens werkten. Het is dus ook steeds mogelijk dat kleine telfouten zijn gemaakt.

Tenslotte is het onderzoek beperkt tot dossiers in Franstalig België. Mogelijks zouden andere resultaten bekomen worden als dossiers in Nederlandstalig België bestudeerd worden.

Omwille van deze beperkingen is voorliggend onderzoek als verkennend bedoeld en is verder diepgaander onderzoek nodig.

3. HET PROFIEL VAN PERSONEN DIE GEÏNTERNEERD WORDEN

In een steekproef van 346 beslissingen tot internering, zijn de meeste personen die geïnterneerd worden mannen ($n=314$); slechts 9,5% is vrouw ($n=32$). In 321 beslissingen tot internering werd de nationaliteit van de persoon of het hebben van een verblijfsvergunning, indien de persoon niet de Belgische nationaliteit heeft, vermeld. De meerderheid ($n=251$, 78%) heeft de Belgische nationaliteit. De overige personen hebben ofwel niet de Belgische nationaliteit maar wel een verblijfsvergunning ($n=47,15\%$) ofwel noch de Belgische nationaliteit noch een verblijfsvergunning ($n=23,7\%$). De meeste personen zonder Belgische nationaliteit vallen onder de bevoegdheid van de KBM te Franstalig Brussel ($n=36$, tegenover 17 in Luik en 17 in Bergen). Hetzelfde geldt voor personen die geen verblijfsvergunning hebben ($n=14$, tegenover 2 in Luik en 7 in Bergen). Hoewel het niet mogelijk is deze kwestie in het kader van deze bijdrage verder te behandelen, wordt de lezer eraan herinnerd dat de situatie van geïnterneerden zonder verblijfsvergunning die geen verzoek om vrijlating met het oog op uitzetting kunnen indienen, zeer zorgwekkend blijft. Zij zijn immer gedoemd opgesloten te blijven zonder uitzicht op herintegratie (Macq, 2022; Vandennieuwenhuysen et al., 2023). In 335 dossiers werd vastgesteld dat een kleine meerderheid ($n=198$, 59%) van de geïnterneerde personen een strafblad had.

Uit de kwalitatieve analyse van de dossiers bleek dat het profiel van de personen die werden geïnterneerd over het algemeen nog door twee bijkomende elementen wordt gekenmerkt, namelijk door een hoge prevalentie van verslavingsproblemen (zie ook CSEI, 2021) en problemen van bestaanonzekerheid. Veel van de geïnterneerde personen hadden problemen op andere levensdomeinen zoals een gebrek aan inkomen en huisvesting.

4. BESLISSINGEN TOT INTERNERING

Uit de analyse van 340 interneringsbeslissingen bleek dat bijna twee derde (68%, $n=230$) van deze vonnissen werd uitgesproken door de onderzoeksgerechten. Meer specifiek werd 55% van de interneringsbeslissingen genomen door de raadkamer ($n=188$) en 12% door de kamer van inbeschuldigingstelling ($n=42$). Slechts een derde van de beslissingen tot internering worden dus genomen tijdens de beoordelingsfase van een strafrechtelijke procedure (29,6%, $n=100$) (in 22% ($n=75$) van de interneringsbeslissingen ging het om een beslissing van de correctionele rechtbank). In negen dossiers werd een reeds veroordeeld persoon door de KBM geïnterneerd (3%). In één dossier werd de beslissing tot internering door een buitenlandse rechtbank genomen.

Uit de kwalitatieve analyse van de interneringsbeslissingen blijkt dat de motivering om de internering op te leggen over het algemeen zeer kort en beperkt is. De beslissing tot internering wordt in enkele alinea's gemotiveerd. In deze motivering wordt steeds verwezen naar het advies van de forensisch psychiatrisch deskundige. De interneringsvoorwaarde met betrekking tot het aantasten of bedreigen van de fysieke of psychische integriteit van derden wordt over het algemeen niet gemotiveerd. Er wordt enkel vermeld dat *“dergelijke feiten de fysieke of psychologische integriteit van derden schaden”*.

Op basis van deze vaststellingen rijst de vraag of de debatten die aan het opleggen van een internering voorafgaan niet substantiëler zouden zijn en tot meer gemotiveerde beslissingen zouden leiden als een beslissing tot internering enkel zou kunnen worden genomen door vonnisgerechten, en niet door onderzoeksgerechten (die in voorkomend geval als vonnisgerechten beslissen). Onderzoeksgerechten worden immers gekenmerkt door beroepspraktijken die hen dwingen om een groot aantal zaken op korte tijd te behandelen. Daarnaast vormt internering niet de 'kern' van hun werk.

5. DE GEPLEEGDE FEITEN

Artikel 9 van de interneringswet bepaalt als een van de voorwaarden voor internering dat de persoon een misdaad of wanbedrijf moet hebben gepleegd waardoor de lichamelijke of geestelijke integriteit van derden is aangetast of werd bedreigd. Door internering niet te beperken tot strafbare feiten die de lichamelijke of geestelijke integriteit van derden daadwerkelijk hebben aangetast, maar ook strafbare feiten toe te laten die de integriteit van derden heeft bedreigd, staat de wetgever het gebruik van internering toe voor bepaalde strafbare feiten waaruit blijkt dat de dader als gevaarlijk kan worden beschouwd. Ter illustratie van dit laatste worden in de memorie van toelichting bij de interneringswet enkele strafbare feiten genoemd waarbij op basis van toeval geen slachtoffers kunnen vallen: brandstichting, bomaanslagen, zuurgooien (Wetsvoorstel, memorie van toelichting, 2015-16: 102). Daarnaast wordt gesteld dat *“internering voor vermogensdelicten en allerlei vormen van overlast is uitgesloten, tenzij de feiten leiden tot lichamelijke of geestelijke schade of een bedreiging van de lichamelijke of geestelijke integriteit. In dit verband kan bijvoorbeeld worden gedacht aan inbraken die grote onrust veroorzaken onder de bewoners, ernstige opzettelijke beschadigingen of ernstige vermogensdelicten waarbij misbruik wordt gemaakt van de zwakke positie van het slachtoffer”* (Wetsvoorstel, memorie van toelichting, 2015-16: 102). De Raad van State bekritiseerde het gebrek aan duidelijkheid van deze bepaling, die indruist tegen de rechtszekerheid en het legaliteitsbeginsel in strafzaken (Wetsontwerp, advies van de Raad van State, 2015-16: 325). De wetgever heeft geprobeerd tegemoet te komen aan deze kritiek door artikel 9 van de wet aan te vullen met de bepaling dat de vonnis- of onderzoeksgerechten een gemotiveerd oordeel moeten geven over de vraag of het misdrijf de fysieke of psychische integriteit van derden heeft aangetast of bedreigd.

Het Hof van Cassatie heeft de wetgever gevolgd door te stellen dat door de invoering van het begrip bedreiging de wet het mogelijk heeft willen maken de internering te bevelen voor misdrijven die de gevaarlijkheid van de dader aangeven, ook al heeft de dader de fysieke of psychische integriteit van derden niet daadwerkelijk geschaad of slachtoffers gemaakt³. In enkele zaken waar hoger beroep werd aangetekend, heeft het Hof van Cassatie geoordeeld dat de rechters in hoger beroep rechtmatig hadden beslist dat de volgende misdrijven de fysieke of psychische integriteit van derden hadden geschaad of bedreigd: de verspreiding

3 Cass. 10 oktober 2018, *Pas.* 2018, p. 1874; Cass. 23 november 2021, *R.W.* 2022, p. 52.

van valse informatie op Youtube over het bestaan van een gevaar voor aanslagen tegen personen⁴; het in brand steken van houten planken in de buurt van een gebouw op basis van een 'risico' van verspreiding⁵; en het dragen van een vlindermes, met dien verstande dat dit mes was getoond aan verschillende klanten in een danszaal⁶.

Wat betreft de gepleegde feiten in voorliggende dossierstudie bleek dat in het merendeel van de geanalyseerde dossiers (ongeveer 60%) meerdere feiten die tot verschillende tenlasteleggingen behoren, werden gepleegd (bv. slagen en bedreiging) (i.e. meervoudige kwalificatie). In de overige dossiers (ongeveer 40%) ging het ofwel om één feit (bv. poging tot moord) of om meerdere feiten die tot dezelfde tenlastelegging behoren (bv. meerdere aanklachten voor bedreiging) (i.e. enkelvoudige kwalificatie).

De meest voorkomende gepleegde feiten waren opzettelijke slagen en verwondingen (inclusief verzwarende omstandigheden) (n=145; 23 als enkelvoudige kwalificatie en 122 als onderdeel van een meervoudige kwalificatie). Andere veel voorkomende feiten waren overtredingen van de wapenwet (n=94; 2 als enkelvoudige kwalificatie en 92 als onderdeel van een meervoudige kwalificatie), bedreiging (n=85; als onderdeel van een meervoudige kwalificatie) en intimidatie (met inbegrip van elektronische intimidatie, n=84; 44 als enkelvoudige kwalificatie en 40 als onderdeel van een meervoudige kwalificatie). Daarna volgen zedenfeiten (n=52, 21 als enkelvoudige kwalificatie en 31 als onderdeel van een meervoudige kwalificatie), verschillende soorten doodslag en poging tot doodslag (n=42; 12 als enkelvoudige kwalificatie en 30 als onderdeel van een meervoudige kwalificatie), diefstal door middel van geweld of bedreiging en afpersing (n=37; 9 als enkelvoudige kwalificatie en 28 als onderdeel van een meervoudige kwalificatie), weerspanning (n=31; als onderdeel van een meervoudige kwalificatie) en brandstichting (n=26; 17 als enkelvoudige kwalificatie en 9 als onderdeel van een meervoudige kwalificatie). In een tiental dossiers waren de misdrijven smaad, diefstal zonder geweld, vernieling van goederen met geweld of bedreiging, en vernieling van afsluitingen, aanwezig als een onderdeel van een meervoudige kwalificatie. Tot slot kwamen in minder dan vijf dossiers de misdrijven willekeurige gevangenhouding, kwaadwillige belemmering van het wegverkeer, inbraak, vernieling van eigendom, vernieling van planten en gewassen, computerfraude, drugsgerelateerde misdrijven, misbruik van de zwakke toestand van personen, witwassen, verduistering en valsheid in geschrifte voor, telkens als een onderdeel van een meervoudige kwalificatie. In één dossier was vernieling van planten en gewassen het enige gepleegde feit.

Het lage aantal drugsgerelateerde misdrijven is een interessante vaststelling gezien de hoge prevalentie van verslavingsproblemen bij de personen die geïnterneerd werden (*supra*). Een mogelijke verklaring hiervoor is het ontbreken van consensus over de aard van drugsgerelateerde misdrijven. Velen betwisten immers dat drugsgerelateerde misdrijven kunnen worden beschouwd als een aantasting of bedreiging van de fysieke of psychische integriteit van derden, ondanks de jurisprudentie van het Hof van Cassatie die internering voor dergelijke misdrijven mogelijk maakt⁷.

Cijfergegevens van de CSEI-coördinatoren over geïnterneerde personen die in 2019 voor een eerste hoorzitting voor de Franstalige KBM's verschenen, tonen aan dat de incidentie

4 Cass. 10 oktober 2018, *Pas.* 2018, p. 1874.

5 Cass. 11 oktober 2017, P.17.0784.F.

6 Cass. 23 november 2021, P.21.0888.N.

7 Cass. 25 september 2018, P.18.0343.N, *Pas.* 2018, p. 1732.

van bepaalde misdrijven vergelijkbaar is met de resultaten van voorliggend onderzoek. Ook in hun cijfergegevens staan slagen en verwondingen op kop, en er werd ook een hoge incidentie van intimidatie, bedreiging en zedendelicten vastgesteld (CSEI, 2021).

Uit de analyse van de gepleegde feiten kunnen twee belangrijke conclusies worden getrokken. Ten eerste leiden bepaalde feiten die de fysieke of psychische integriteit van derden niet duidelijk lijken aan te tasten of te bedreigen toch tot internering, omdat ze worden berecht in combinatie met andere strafbare feiten die de fysieke of psychische integriteit van derden wel aantasten of bedreigen. Ten tweede wordt internering over het algemeen bevolen voor matig ernstige feiten. Echter, omwille van de veronderstelde gevaarlijkheid van de dader, wordt internering ook bevolen vanwege een profiel of gedrag dat als 'bedreigend' wordt beschouwd. We hebben hierboven verwezen naar gepleegde feiten, zoals bedreigingen en het dragen van wapens, die illustratief zijn voor dit 'bedreigende' karakter. Beide conclusies worden hieronder verder besproken.

5.1 Feiten die de lichamelijke of psychische integriteit niet aantasten of bedreigen maar toch tot een beslissing tot internering leiden

Uit bovenstaande analyse blijkt dat feiten die duidelijk de fysieke of psychische integriteit van derden niet aantasten of bedreigen toch het voorwerp uitmaken van een bevel tot internering, omdat deze feiten worden behandeld in samenhang met feiten die de fysieke of psychische integriteit van derden wel aantasten of bedreigen⁸. Zo werd een vrouw die acht winkeldiefstallen pleegde, waarvan zes zonder geweld en twee met geweld, voor al deze feiten geïnterneerd. In dergelijke gevallen van samenloop opteren de rechtbanken dus om de tenlasteleggingen niet op te splitsen naargelang het al dan niet voldoen aan het criterium van het aantasten of bedreigen van de fysieke of psychische integriteit van derden. Als de rechtbanken dat wel zouden doen, zouden ze, in geval van ontoerekeningsvatbaarheid (oordeelsvermogen of controle over daden is tenietgedaan of ernstig aangetast), de beklaagde moeten vrijspreken voor de tenlasteleggingen die niet aan dit criterium voldoen, of zouden ze, in geval van toerekeningsvatbaarheid (oordeelsvermogen of controle over daden is niet tenietgedaan of ernstig aangetast) de beklaagde moeten veroordelen voor deze tenlasteleggingen.

Voor Nathalie Colette-Bassecqz (2018) lijkt het onlogisch dat een rechtbank eenzelfde persoon tegelijkertijd interneert en veroordeelt. In dezelfde geest schrijven Maryse Alié en Agathe de Brouwer (2023: 295) dat *"het tegenstrijdig lijkt om enerzijds internering te bevelen voor bepaalde tenlasteleggingen en anderzijds het gewone strafrecht toe te passen voor andere"*. Het dient ook opgemerkt te worden dat de wetgever uitdrukkelijk de situatie voorziet waarbij een rechter zowel een internering als een vrijheidsstraf uitspreekt. Artikel 76 van de interneringswet bepaalt namelijk dat alle bepalingen van de wet van 2014 van toepassing zijn op personen die zowel een vrijheidsstraf als een internering ondergaan. Uit deze bepaling blijkt dus dat de internering prevaleert.

Een internering opleggen voor alle gepleegde feiten, inclusief feiten die de lichamelijke of psychische integriteit niet aantasten of bedreigen, bleek in voorliggende onderzoek de regel in de rechtspraak. Op deze regel vonden we één uitzondering. In een van de bestudeerde dossiers behandelde de rechter de tenlasteleggingen afzonderlijk volgens het criterium van

⁸ Corr. Luik (raadkamer), 5 april 2019, ongepubliceerd

fysieke of psychische schade of bedreiging⁹. Deze zaak betrof een man die de persoon met wie hij samenwoonde sloeg, het glas van de voordeur van het huis vernielde, auto's op de openbare weg beschadigde nadat hij de straat opging, en een man die hij had benaderd, bedreigde en ook sloeg. Betrokkene werd vervolgd voor vier tenlasteleggingen: twee tenlasteleggingen slagen, één tenlastelegging verbale bedreiging en één tenlastelegging vernieling van een stadsomheining (in dit geval het glas van de voordeur). In het forensisch psychiatrisch deskundigenverslag werd een geestesstoornis vastgesteld die het oordeelsvermogen en de controle over het handelen ten tijde van de strafbare feiten en ten tijde van het forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoek tenietdeed. In een beschikking van 23 april 2019 heeft de raadkamer van Luik de internering bevolen voor de eerste drie tenlasteleggingen, maar de verdachte vrijgesproken voor de vierde tenlastelegging (vernieling van een stadsomheining). De raadkamer deed dit, via toepassing van artikel 71 van het Strafwetboek, op grond van het feit dat de vernieling van de stadsomheining niet kon worden gekwalificeerd als een misdrijf dat de lichamelijke of geestelijke integriteit van derden heeft aangetast of bedreigd; deze beslissing werd bevestigd door de kamer van inbeschuldigingstelling.

Bovendien lijkt het ons dat, op basis van de situatie waarnaar wordt verwezen in artikel 65 lid 2 van het Wetboek van Strafrecht, absorptie ook van toepassing zou moeten zijn in situaties waarin de samenloop van de gepleegde feiten in twee afzonderlijke strafzaken wordt behandeld. Dit argument wordt, tot nu toe, echter niet gevolgd. In een strafzaak betreffende de vernieling van een hek (in dit geval een voordeur), gepleegd in combinatie met feiten van intimidatie en mishandeling van de echtgenote, had de raadsman van de verdachte verzocht om absorptie, in de zin van artikel 65 lid 2 van het Wetboek van Strafrecht, met een interneringsmaatregel die enkele maanden eerder was bevolen voor feiten van mishandeling en poging tot moord, opnieuw ten nadele van de echtgenote. De rechtbank weigerde dit verzoek in te willigen, op grond van de motivering dat internering een veiligheidsmaatregel is en geen straf die binnen de werkingssfeer van artikel 65 valt¹⁰.

5.2 Feiten met een matige ernst, maar daders met een 'bedreigend' profiel

Uit de voorbereidende werkzaamheden van de interneringswet blijkt dat de wetgever de bedoeling had *"zich te focussen op deze personen waarvoor deze veiligheidsmaatregel van vooraf onbepaalde duur echt nodig is en tegen wie de maatschappij en de slachtoffers beschermd moeten worden"* (Wetsontwerp, memorie van toelichting, 2015-16: 101). Ondanks de bedoeling van de wetgever om de interneringsmaatregel voor te behouden voor situaties waarin deze absoluut noodzakelijk is, blijkt uit voorliggend onderzoek dat internering ook wordt uitgesproken voor gepleegde feiten van een zeer relatieve ernst. In deze gevallen is het vooral de veronderstelde gevaarlijkheid van de dader die leidt tot de beslissing om over te gaan tot internering.

Ten eerste wordt vastgesteld dat beslissingen tot internering worden genomen vanwege 'bedreigend gedrag'. Hierbij gaat het vooral om bedreigingen en/of het dragen van wapens. We bespreken hieronder drie gevallen als voorbeeld.

Een eerste voorbeeld, een man zonder strafblad maar met een aanzienlijke psychiatrische voorgeschiedenis die teruggaat tot de adolescentie, werd geïnterneerd voor verbale be-

⁹ Luik (k.v.i.), 13 juni 2019, ongepubliceerd.

¹⁰ Corr. Brussel (44 k.), 26 november 2020, ongepubliceerd.

dreigingen en beledigingen. Tijdens een bezoek aan de spoedeisende hulp van een ziekenhuis bedreigde hij een stagiaire en een arts, pakte een printer en gooide die op de grond, en maakte beledigende opmerkingen aan het adres van politieagenten¹¹. Een tweede voorbeeld, een man zonder strafrechtelijke antecedenten behalve autorijden onder invloed werd geïnterneerd omdat hij met een mes over straat liep en voorbijgangers bedreigde. In de uitspraak van de raadkamer, die in hoger beroep werd bevestigd, werd de internering als volgt gemotiveerd: *“De door de verdachte gepleegde feiten, die het dragen van een verboden wapen (een mes), en het bedreigen met gebaren of tekens van een strafbaar gestelde aanval inhouden, schaden of bedreigen de fysieke en psychische integriteit van de personen die zijn gedrag hebben waargenomen en die zich door hem bedreigd voelden gezien het wapen dat hij droeg en de woorden die hij uitsprak”*¹². In deze twee dossiers verwijst het forensisch psychiatrisch deskundigenverslag naar de psychiatrische voorgeschiedenis. Hoewel dit niet in de motivering wordt vermeld, kan dit de rechters hebben beïnvloed in hun beslissing om de man te interneren.

Een derde voorbeeld, een man heeft, zonder succes, een winkelier met een mes bedreigd om onder dwang aan sigaretten te komen. In een andere winkel bedreigde hij een klant om wat sigaretten te krijgen, opnieuw zonder succes¹³. Hij werd door de rechtbank geïnterneerd voor poging tot diefstal en bedreigende gebaren. Uit het forensisch psychiatrisch deskundigenverslag bleek dat de man aan paranoïde schizofrenie met hallucinaties en hetero-agressief gedrag leed, wat waarschijnlijk – gezien de korte motivatie van de beslissing – de rechtbank ertoe bracht om de internering uit te spreken.

Ook brandstichtingen worden beschouwd als bedreigende gedragingen. Ook al vallen er geen slachtoffers, worden delicten van brandstichting beschouwd als een aanslag op de fysieke of psychische integriteit van een persoon. In verreweg de meeste gevallen in de dossierstudie werden de delicten van brandstichting gepleegd terwijl mensen op of bij het terrein aanwezig waren. Zo werd bijvoorbeeld een man geïnterneerd die zijn gebouw opzettelijk in brand stak terwijl andere huurders aanwezig waren¹⁴. Of een vrouw die opzettelijk verschillende meubels (bank, gordijnen, kleren, lakens) en verschillende stopcontacten in brand stak, eerst in de flat van haar ouders, bij wie ze woonde, en vervolgens in de woning van haar zus, waar ook de zoon van haar zus (een jong kind) woonde¹⁵. Of een bewoner van een psychiatrisch ziekenhuis die probeerde zijn kamer in brand te steken en daarna die van een andere bewoner¹⁶. In één geval leek het criterium van het aantasten of bedreigen van de fysieke of psychische integriteit van derden ons minder duidelijk: een persoon werd geïnterneerd omdat hij een berm aan de rand van een veld in brand had gestoken. Hierbij bestond het gepleegde feit uit het kwaadwillig kappen van opstaande gewassen, *“in dit geval het in brand steken van met gras begroeide bermen”*. In de uiteenzetting van de feiten van het openbaar ministerie lezen we dat de brand midden in een hittegolf werd gesticht, met het risico dat het vuur zou overslaan op nabijgelegen gewassen¹⁷. De fysieke of psychische integriteit van derden is niet aangetast of bedreigd, en de rechtbank heeft haar beschikking op dit punt ook niet gemotiveerd.

11 Corr. Luik (raadkamer), 12 februari 2019, ongepubliceerd.

12 Corr. Luik (raadkamer), 15 maart 2019, ongepubliceerd; Luik (mis. acc.), 13 mei 2019, ongepubliceerd.

13 Corr. Aarlen, 19 maart 2020, ongepubliceerd.

14 Luik (k.v.i.), 3 februari 2020, ongepubliceerd.

15 Luik (k.v.i.), 21 januari 2019, ongepubliceerd.

16 Corr. Namen (raadkamer), 5 april 2019, ongepubliceerd.

17 Corr. Namen (raadkamer), 22 februari 2019, ongepubliceerd.

Ten tweede, naast bedreigend gedrag kan ook een als bedreigend ervaren persoonlijkheid leiden tot internering, met name vanwege een gemarginaliseerde persoonlijke situatie. Bijvoorbeeld, een man werd geïnterneerd voor “*het schenden van de goede zeden*”, hoewel zijn gedrag in feite geen aanleiding gaf tot gevaar voor de aantasting of bedreiging van de fysieke of psychische integriteit van anderen: hij masturbeerde ‘s nachts in een hal (die in theorie niet druk bezocht wordt op die uren van de dag) en zei dat hij dacht dat hij niet gezien zou worden. Dit gedrag zou verband kunnen houden met een onstabiele persoonlijke woonsituatie aangezien hij verklaarde dat hij dit vaak deed omdat hij geen eigen woonst had. In het forensisch psychiatrisch deskundigenverslag werd melding gemaakt van gebruik van alcohol en drugs sinds jonge leeftijd en een grote mate van sociale desintegratie en bestaansonzekerheid¹⁸. Ten tijde van de gepleegde feiten was sprake van “*pathologisch zwerven*”. De forensisch psychiatrisch deskundige was van mening dat hij over onvoldoende gegevens beschikte om het recidivegevaar te beoordelen.

Evenzo werd in één geval een persoon geïnterneerd wegens tenlasteleggingen van diefstal (13 feiten) en van opzettelijke beschadiging van andermans eigendom. Geen van de gepleegde feiten ging gepaard met geweld of bedreigingen. In het forensisch psychiatrisch deskundigenverslag werd geen melding gemaakt van een geestesstoornis in de strikte zin van het woord, maar eerder van een “*persoonlijkheidsdynamiek die het oordeelsvermogen ernstig aantast zowel ten tijde van de feiten als ten tijde van het deskundigenonderzoek*”¹⁹. De beslissing tot internering bevat geen motivering met betrekking tot aantasting of bedreiging van de fysieke of psychische integriteit van derden.

Daarnaast kan de herhaling van feiten die als matig ernstig kunnen beschouwd worden en enkel bestaan uit eigendomsdelicten, ook wijzen op een bedreigende persoonlijkheid. Bijvoorbeeld, één dossier betrof een jongeman die verschillende inbraken had gepleegd, zonder enig geweld tegen personen. De diefstallen werden dwangmatig en herhaaldelijk op dezelfde plaats gepleegd (met name in de lokalen van een plaatselijke kerk), ondanks verschillende eerdere veroordelingen die tot een gevangenisstraf hadden geleid. Een verantwoordelijke van de plaats zei dat zij doodmoe was door deze herhaaldelijke diefstallen²⁰.

Ten derde, uit de dossierstudie blijkt ook dat mogelijke nawerkingen van de feiten op de slachtoffers een beslissing tot internering kunnen rechtvaardigen. Bijvoorbeeld, een man werd geïnterneerd omdat hij gedurende vier maanden duizenden e-mails met bedreigingen en beledigingen had gestuurd aan de burgemeester van zijn gemeente en aan de lokale politiezone. Het was duidelijk dat deze e-mails – gezien hun waanzinnige inhoud – afkomstig waren van een persoon die leed aan een geestesstoornis. De forensisch psychiatrisch deskundige verklaarde dat “*het gevaar voor de samenleving vooral [voortkwam] uit de hinder [die de persoon veroorzaakte] door zijn gedrag*”²¹. Ondanks dat de werkelijke aantasting of bedreiging van de fysieke of psychische integriteit van derden kan worden betwist, sprak de raadkamer de internering uit waarbij de nadruk werd gelegd op de nawerkingen die dit soort gedrag op de slachtoffers kan hebben.

18 Corr. Luik (raadkamer), 16 september 2019, ongepubliceerd.

19 Corr. Luik (raadkamer), 26 april 2019, ongepubliceerd

20 Corr. Doornik (raadkamer), 2 oktober 2018, ongepubliceerd.

21 Corr. Bergen (raadkamer), 30 november 2017, ongepubliceerd.

6. DE FORENSISCH PSYCHIATRISCH DESKUNDIGENVERSLAGEN

Artikel 5 §2 van de huidige interneringswet wet bepaalt dat het forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoek plaatsvindt onder leiding en verantwoordelijkheid van een deskundige met de beroepstitel van forensisch psychiater, en die voldoet aan de wettelijke voorwaarden²² en derhalve is opgenomen in het landelijk register van gerechtelijk deskundigen²³. De bijzondere erkenningscriteria voor deze beroepstitel zijn vastgesteld bij ministerieel besluit²⁴. Momenteel is aan Franstalige zijde echter geen instantie die deze erkenningen regelt wegens onenigheid over de inhoud van het opleidingsprogramma. Het Hof van Cassatie heeft aangegeven dat op straffe van nietigheid het bezit van deze titel niet vereist is²⁵.

Hieronder wordt ingegaan op de analyse van de forensisch psychiatrisch deskundigenverslagen. Vooreerst wordt aangegeven wie op de forensisch psychiatrisch deskundigen beroep doet en welke experts worden aangesteld. Vervolgens wordt de wijze waarop de deskundigen hun opdracht uitvoeren besproken en worden de gediagnosticeerde psychiatrische stoornissen weergegeven.

6.1 De forensisch psychiatrisch deskundigen

In 329 dossiers, op een totale steekproef van 344 dossiers, was het forensisch psychiatrisch deskundigenverslag beschikbaar. In 72% van deze gevallen (n=238) werd het forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoek aangevraagd door de onderzoeksrechter, in 21% (n=68) door het openbaar ministerie, en in 7% (n= 23) door de vonnisgerechten. Er werd hierbij geen rekening gehouden met de forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoeken die door de KBM zelf werden aangevraagd in het kader van de internering van veroordeelden.

Uit de analyse van de verslagen blijkt dat vrijwel altijd op dezelfde forensisch psychiatrisch deskundigen een beroep wordt gedaan: in de dossiers van de KBM van Luik werden 12 verschillende deskundigen geïdentificeerd, in de dossiers van de KBM van Bergen 8, en in de dossiers van de KBM van Franstalig Brussel 19. In werkelijkheid is het aantal forensisch psychiatrisch deskundigen waarop een beroep wordt gedaan nog kleiner omdat enkele forensisch psychiatrisch deskundigen (hoofddeskundigen) het vaakst worden aangesteld. Zo zijn er in Brussel en Luik slechts vier hoofddeskundigen en in Bergen slechts twee hoofddeskundigen. De statistieken van de CSEI-coördinatoren wijzen op gelijkaardige bevindingen (CSEI, 2021). Een interessante vaststelling is dat in een derde van de bestudeerde deskundigenverslagen kon worden opgemaakt dat het forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoek in college of met bijstand van een psycholoog was uitgevoerd.

22 Deze voorwaarden zijn opgenomen in de gecoördineerde wet van 10 mei 2015 betreffende de uitoefening van de beroepen in de gezondheidszorg, BS 18 juni 2015.

23 <https://justsearch.just.fgov.be/national-registry-search/expert>.

24 Ministerieel besluit van 28 oktober 2015 tot vaststelling van bijzondere criteria voor de erkenning van artsen-specialisten met de bijzondere beroepstitel in de forensische psychiatrie, alsmede van opleidingsbegeleiders en opleidingsdiensten, BS 10 november 2015.

25 Cass. 19 oktober 2022, RG P:22.0992F.

6.2 De manier waarop de forensisch psychiatrisch deskundigen hun opdracht vervullen

Volgens artikel 5 van de interneringswet moeten altijd²⁶ de volgende vier vragen in het deskundigenverslag beantwoord worden:

- 1° of de persoon op het ogenblik van de feiten leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast en of de persoon op het ogenblik van het deskundigenonderzoek leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast;
- 2° of er mogelijk een oorzakelijk verband bestaat tussen de geestesstoornis en de feiten;
- 3° of het gevaar bestaat dat betrokkene ten gevolge van de geestesstoornis, in voorkomend geval in samenhang met andere risicofactoren, opnieuw misdrijven pleegt, zoals bepaald in artikel 9, §1, 1°;
- 4° dat en hoe de persoon in voorkomend geval kan worden behandeld, begeleid en verzorgd met het oog op zijn re-integratie in de maatschappij.

De bevindingen hieronder zijn enkel gebaseerd op de kwalitatieve analyse van de notities van de onderzoekers over de inhoud van de forensisch psychiatrische deskundigenverslagen (zie methodologie). Deze bevindingen kunnen dus niet onderbouwd worden met cijfers.

Het forensisch psychiatrisch deskundigenverslag dient ten eerste aan te geven of de geestesstoornis het oordeelsvermogen of de controle over de daden van de persoon heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast op het ogenblik van de feiten en op het ogenblik van het deskundigenonderzoek. In sommige forensisch psychiatrisch deskundigenverslagen wordt echter enkel gerapporteerd dat *“de geestesstoornis het oordeelsvermogen of de controle over de daden van de persoon heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast”*, zonder te specificeren of dit een ernstige aantasting of een tenietdoening is. Sommige deskundigenverslagen specificeren evenmin de mate van aantasting; zij vermelden alleen dat de vermogens *“aangetast zijn”*. Het verband tussen de aanwezigheid van een geestesstoornis en de gevolgen daarvan op het oordeelsvermogen of de controle over het handelen wordt vaak niet uitgelegd in de forensisch psychiatrisch deskundigenverslagen. Op welke manier leidt de geestesstoornis tot een tenietdoening of aantasting van deze vermogens? Wat is een tenietdoening ten opzichte van een ernstige aantasting? Daarnaast wordt in de bestudeerde verslagen vaak geconcludeerd dat de toestand van de betrokkene op het ogenblik van de feiten en op het ogenblik van het deskundigenonderzoek identiek was.

De eerste vraag wordt dus weinig accuraat beantwoord in de forensisch psychiatrisch deskundigenverslagen. Voor rechters is dit echter een fundamentele vraag, aangezien de antwoorden op deze vraag bepalend zijn voor enerzijds de vraag naar de strafrechtelijke verantwoordelijkheid (toestand op het ogenblik van de feiten) en anderzijds de mogelijkheid om een internering te bevelen (toestand op het ogenblik van het deskundigenonderzoek). Ook op het vlak van verwijzen naar de correcte wetgeving kunnen onnauwkeurigheden vastgesteld worden, zo wordt in sommige deskundigenverslagen nog steeds verwezen naar de ‘wet bescherming maatschappij’ en niet naar de interneringswet.

26 Indien de tenlastelegging betrekking heeft op de in artikelen 371/1 tot 378 van het Strafwetboek bedoelde feiten of de in de artikelen 379 tot 387 van hetzelfde Wetboek bedoelde feiten, indien ze gepleegd werden op minderjarigen of met hun deelneming, moet ook de vraag beantwoord worden of de noodzaak bestaat om een gespecialiseerde begeleiding of behandeling op te leggen.

Wat betreft de tweede vraag, wordt in de meeste deskundigenverslagen doorgaans in één zin geconcludeerd dat het oorzakelijk verband bestaat of “*zeer waarschijnlijk*” is. In andere deskundigenverslagen is men minder stellig en wordt eenvoudigweg geconcludeerd dat “*het oorzakelijk verband kan worden vastgesteld*”. In nog andere deskundigenverslagen wordt gespecificeerd dat het oorzakelijk verband slechts gedeeltelijk kan zijn. Zo wordt in een deskundigenrapport gesteld dat de brandstichting, indien bewezen is dat deze door de betrokken vrouw is gepleegd, ten minste gedeeltelijk in causaal verband kan staan met haar geestelijke achterstand. Met betrekking tot dit oorzakelijk verband tussen de geestesstoornis en de feiten dient te worden opgemerkt dat dit oorzakelijk verband weliswaar noodzakelijk is om in aanmerking te komen voor de in artikel 71 van het Wetboek van Strafrecht voorziene grond van ontorekeningsvatbaarheid, maar niet noodzakelijk is voor het opleggen van een interneringsmaatregel²⁷.

Met betrekking tot de vraag naar het risico op recidive wordt in de bestudeerde deskundigenverslagen vaak opgemerkt dat, als geen behandeling voorzien wordt, de geestesstoornis ertoe kan leiden dat de betrokkene opnieuw strafbare feiten pleegt. Wanneer een behandeling de geestesstoornis kan stabiliseren, kan het recidivegevaar echter als beperkt beschouwd worden. Een beperkt recidivegevaar maakt het mogelijk om een dader vrij te spreken als deze op het ogenblik van de gepleegde feiten als ontorekeningsvatbaar werd beschouwd, of maakt het mogelijk om een dader te veroordelen tot een probatiestraf met een voorwaarde tot behandeling als deze op het ogenblik van de gepleegde feiten als strafrechtelijk verantwoordelijk werd beschouwd. Sommige forensisch psychiatrisch deskundigen geven aan dat het risico op recidive “*inherent*” is aan de geestesstoornis.

Wat betreft de vierde vraag, worden niet in alle forensisch psychiatrisch deskundigenverslagen behandelvoorstellen geformuleerd. In de verslagen waarin dat wel gebeurt, zijn de behandelvoorstellen soms erg specifiek. Sommige deskundigen geven bij het behandelvoorstel aan dat een maatregel van internering aangewezen lijkt, of zelfs onvermijdelijk, of dat het “*zorgtraject internering*” aangewezen lijkt. Naar onze mening overschrijden de forensisch psychiatrisch deskundigen hier hun opdracht, die er niet in bestaat de wet toe te passen. Hetzelfde geldt wanneer de deskundigen melding maken van de noodzaak tot een specifieke plaatsing in een inrichting tot bescherming van de maatschappij.

Op basis van de analyse van de forensisch psychiatrische deskundigenverslagen kan besloten worden dat deze verslagen van ongelijke kwaliteit zijn, en dat de meerderheid ervan zeer beknopte en onnauwkeurige antwoorden gaf op de vragen die de deskundigen krachtens artikel 5 van de wet moeten beantwoorden. Deze vaststellingen moeten uiteraard worden gelezen in het licht van de context waarin deze deskundigenverslagen worden opgesteld. De deskundigenverslagen zijn vaak gebaseerd op één enkel gesprek en deze gesprekken vinden ook vaak plaats in ongunstige omstandigheden, namelijk in gevangnissen.

6.3 Geestesstoornissen gediagnosticeerd door de forensisch psychiatrisch deskundigen

Hoewel artikel 5 van de interneringswet niet vereist dat de forensisch psychiatrisch deskundige een diagnose stelt, wordt dat in de meeste deskundigenverslagen wel gedaan door vermelding van de symptomen. Het vermelden van de symptomen of een diagnose lijkt

27 Cass. 9 juni 2020, P.20.0440.N, RG P.20.0440.N, Pas. 2020, op datum; R.W. 2021-2022, p. 518.

logisch aangezien de deskundige wordt verzocht voorstellen te doen voor de behandeling, begeleiding en verzorging van de persoon.

In 310 deskundigenverslagen werd een duidelijke diagnose geïdentificeerd. Het gaat hierbij om 115 deskundigenverslagen in dossiers van de KBM van Luik, 119 in dossiers van de KBM van Bergen en 116 in dossiers van de KBM van Franstalig Brussel. In 58% van deze deskundigenverslagen (n=180) ging het om een enkelvoudige diagnose, en in 42% om meerdere diagnoses (n=130). Het hoge percentage co-morbiditeit (d.w.z. de combinatie van verschillende psychiatrische stoornissen) binnen de geïnterneerde populatie werd al in eerder onderzoek benadrukt (Cosyns et al., 2007).

De meest gestelde diagnose is met voorsprong een psychotische stoornis (n=213; 73 in Luik, 55 in Bergen en 85 in Franstalig Brussel). Meestal (n=127) wordt deze diagnose als enige diagnose gesteld. Andere veel voorkomende diagnoses zijn een stoornis in middelengebruik (n=68, 16 als enige diagnose en 52 als co-morbide diagnose) en een mentale beperking (n=63, 16 als enige diagnose en 47 als co-morbide diagnose). Middelengerelateerde of door middelen veroorzaakte stoornissen kwamen minder vaak voor in Brussel (n=7) dan in Luik (n=28) of Bergen (n=33). Daarna komen de antisociale persoonlijkheidsstoornissen (n=26; 6 als enige diagnose en 20 als co-morbide diagnose) en de borderline persoonlijkheidsstoornissen (n=7, altijd als co-morbide diagnose). Stemmingsstoornissen (zoals depressie en bipolariteit; n=38; 12 als enige diagnose en 26 als co-morbide diagnose) werden minder vaak teruggevonden in de bestudeerde verslagen. Ook impulscontrolestoornissen zoals pyromanie (n=13, altijd, met één uitzondering, als co-morbide diagnose), psychopathie (n=11, altijd als co-morbide diagnose) en cognitieve stoornissen (n=10, twee keer als enige diagnose en 8 keer als co-morbide diagnose) komen in nog minder verslagen voor. De minst voorkomende diagnoses zijn psycho-organische stoornissen (n=6, 4 keer als enige diagnose en 2 keer als co-morbide diagnose) en dementie (n=2, altijd als enige diagnose). Ten slotte werden twee diagnoses slechts eenmaal als co-morbide diagnose gesteld, namelijk erotomanie en monomanie.

Ook de CSEI-coördinatoren hebben gegevens verzameld over psychiatrische stoornissen die vermeld worden in forensisch psychiatrisch deskundigenverslagen van geïnterneerde personen die in 2019 op eerste zitting verschenen voor Franstalige KBMs (CSEI, 2021). Net zoals in voorliggend onderzoek, stelden zij in hun analyse vast dat de diagnose in 62% van de gevallen enkelvoudig was. Hierbij ging het in 75% van deze enkelvoudige diagnoses om psychotische stoornissen en schizofrenie, in 12% om een mentale beperking, en in slechts 2% om persoonlijkheidsstoornissen. Bij de co-morbide diagnoses ging het meestal om schizofrenie in combinatie met een stoornis in middelengebruik of in combinatie met een mentale beperking. In 10% van de dossiers kreeg de persoon drie of meer diagnoses.

Het is belangrijk op te merken dat het definiëren van het begrip ‘geestesstoornis’ heel moeilijk blijft. Zoals Louis De Page (Centre Hospitalier Jean Titeca) en Kris Goethals (Universiteit Antwerpen) opmerken: *“Als we iets met zekerheid weten over het diagnostische proces, is het dat het a) controversieel is, b) onzekerder dan we zouden kunnen denken en c) onderhevig aan een breed scala aan invloeden”* (De Page & Goethals, 2019: 4). Zoals op de rondetafelconferentie internering (Service Public Fédérale Justice, 2022) aan bod kwam, interpreteren de forensisch psychiatrisch deskundigen het begrip ‘geestesstoornis’ in het kader van de interneringswet op verschillende wijze, en voornamelijk met betrekking tot personen die lijden aan een (antisociale) persoonlijkheidsstoornis. Sommigen zijn van mening dat de antisociale persoonlijkheidsstoornis geen geestesstoornis is volgens de geest van de wet op de internering, die gericht is op de behandeling van psychiatrische stoornissen. In onze

steekproef komt de antisociale persoonlijkheidsstoornis slechts zelden voor (en bijna altijd als co-morbide diagnose); wat lijkt aan te tonen dat forensisch psychiatrische deskundigen aan Franstalige kant daders die lijden aan een antisociale persoonlijkheidsstoornis over het algemeen niet doorverwijzen voor internering. Aan Nederlandstalige kant zijn sommige deskundigen een andere mening toegedaan (Service Public Fédérale Justice, 2022) en uit eerder onderzoek blijkt dat er in Vlaanderen meer geïnterneerden met persoonlijkheidsstoornissen zijn (Cosyns et al., 2007). Ook De Page en Goethals (2019) stellen vast dat aan Franstalige kant een tendens bestaat om meer psychotische stoornissen te diagnosticeren en aan de Nederlandstalige kant een tendens bestaat om meer persoonlijkheidsstoornissen te diagnosticeren.

7. DE VRIJHEIDSBEROVING

In voorliggend onderzoek werd ook het eerste vonnis van de KBM geanalyseerd, en de aard van het eerste vonnis werd in verband gebracht met een vrijheidsbeneming tijdens de gerechtelijke fase van de internering (de vrijheidsberoving kan het gevolg zijn van een voorlopige hechtenis of een onmiddellijke aanhouding na de uitspraak). Van de 319 personen waarvoor deze gegevens konden worden geanalyseerd, verscheen het merendeel (n=209, 65%) voor de KBM terwijl ze van hun vrijheid waren benomen. Deze observatie illustreert dat personen die geïnterneerd worden dus vaak tijdens de gerechtelijke fase in de gevangenis worden opgesloten. Van de 209 personen die op de eerste zitting van de KBM verschenen terwijl ze van hun vrijheid waren benomen, werd meer dan 80% geplaatst (n=173, 83%). Van de 110 personen die vanuit vrijheid verschenen, kreeg een gelijkaardig percentage een invrijheidstelling op proef toegekend (n=88, 80%). Het komt dus zelden voor dat een persoon die voor de eerste keer voor de KBM verschijnt en van zijn vrijheid is benomen, niet wordt geplaatst (17%) of dat een persoon die vanuit vrijheid verschijnt, wordt geplaatst (20%). Uit de analyse van de gegevens blijkt dus dat vrijheidsbeneming in de gerechtelijke fase in verband kan worden gebracht met een beslissing tot plaatsing na een eerste KBM-zitting.

8. DE ADVOCATEN

Artikel 81 van de interneringswet bepaalt dat bijstand van een advocaat verplicht is bij de zittingen van de onderzoeks- of vonnisgerechten tijdens de gerechtelijke fase van de internering en bij de zittingen van de KBM tijdens de uitvoeringsfase van de internering. De wet bepaalt ook dat het forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoek op tegenspraak moet plaatsvinden. De advocaat krijgt de gelegenheid zijn cliënt bij te staan tijdens het forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoek (art. 7) en opmerkingen te formuleren op de conclusies van de forensisch psychiatrisch deskundige (art. 8).

Uit een analyse van 326 dossiers blijkt dat zeer weinig gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheden tot tegenspraak op het forensisch psychiatrisch deskundigenverslag. In slechts 8 van deze dossiers (2%) was de advocaat aanwezig bij het forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoek, en in slechts 24 dossiers (7%) heeft de advocaat gereageerd op het forensisch psychiatrisch deskundigenverslag. Het moet hier benadrukt worden dat een reactie van de advocaat in voorliggende dossierstudie ook kan betekenen dat de advocaat via brief of via e-mail eenvoudigweg aangaf dat er geen opmerkingen waren. Deze bevindingen tonen aan dat het noodzakelijk is om advocaten te onderwijzen over internering, maar evenzeer over de problematiek van juridische bijstand. Een advocaat is namelijk in het nadeel als hij niet kan worden bijgestaan door een arts-specialist in de forensische psychiatrie om opmerkingen

te formuleren op de conclusies van de aangestelde forensisch psychiatrisch deskundige. Veel van de personen die dreigen geïnterneerd te worden, ontvangen juridische bijstand en hebben dus niet de middelen om het honorarium en de kosten van een forensisch psychiater te betalen. Daarnaast zijn maar weinig, of misschien zelfs geen, (forensisch) psychiaters bereid om onder juridische bijstand te werken. Niettemin kunnen advocaten, zelfs als ze geen specifieke opleiding over psychiatrische stoornissen hebben gekregen of als ze niet worden bijgestaan door een arts-specialist in de forensische psychiatrie, een belangrijke rol spelen bij de mogelijkheid tot tegenspraak bij het forensisch psychiatrische deskundigenonderzoek. Ze kunnen bijvoorbeeld nagaan of de inhoud van een forensisch psychiatrisch deskundigenverslag voldoende actueel is of niet in tegenspraak is met de conclusies van een eerder forensisch psychiatrisch deskundigenverslag, of ze kunnen de forensisch psychiatrisch deskundige informatie verstrekken over de mogelijkheden van een ambulante zorgtraject met ondersteuning van het familiaal netwerk.

In 325 dossiers kon worden nagegaan of de advocaat die bij de gerechtelijke procedure van de internering betrokken was dezelfde was als de advocaat die de geïnterneerde persoon bij de eerste KBM-zitting verdedigde. In twee derde ($n=209$, 64%) van de bestudeerde dossiers bleek dezelfde advocaat bij beide fasen van de procedure betrokken te zijn, in de overige dossiers was dat niet het geval. Deze continuïteit lijkt ons positief in het belang van de geïnterneerde personen en illustreert daarnaast het feit dat steeds meer advocaten betrokken zijn bij de tenuitvoerlegging van vonnissen en maatregelen.

9. DE SLACHTOFFERS

In de dossierstudie werd ook de rol van het slachtoffer tijdens de gerechtelijke fase tot internering en tijdens de eerste KBM-zitting onderzocht.

Tijdens de gerechtelijke fase van de internering bleek uit de analyse van 333 dossiers dat in twee derde van de dossiers ($n=127$, 38%) een burgerlijke partij kon worden geïdentificeerd.

Daarnaast kon uit een steekproef van 340 dossiers worden vastgesteld dat het slachtoffer in 31% van de dossiers ($n=104$) tot de familiekring en in 29% van de dossiers ($n=99$) tot de naaste omgeving (zoals burens of bewoners van dezelfde voorziening) van de geïnterneerde persoon behoorde ($n=340$). Met andere woorden, in twee derde van de dossiers kennen slachtoffer en dader elkaar. Slechts in een derde van de dossiers (36%, $n=123$) waren slachtoffer en dader onbekenden. Tot slot was in 4% van de dossiers ($n=14$) geen slachtoffer. Hierbij ging het vaak om dossiers van brandstichting.

Ten slotte werd nagegaan of het slachtoffer aan de KBM meedeelt welke voorwaarden hij in zijn belang opgelegd wil zien, of op de hoorzitting verschijnt om hierover te worden gehoord. Hoewel het slachtoffer deze rechten heeft, blijken veel van hen geen gebruik te maken van deze rechten. In meer dan de helft van de dossiers ($n=183$, 57%) waarvoor de gegevens konden worden geanalyseerd ($n=322$) werd geen enkele reactie van het slachtoffer gedocumenteerd.

10. AFSLUITENDE BEDENKINGEN

Het in deze bijdrage gepresenteerde onderzoek heeft verschillende beperkingen en is vooral exploratief van aard. Niettemin heeft dit onderzoek bepaalde veronderstellingen over problemen bij de gerechtelijke fase van de internering kunnen objectiveren. Onderstaande

conclusie roept een aantal vragen op die stof tot nadenken geven en tot nieuw en diepgaander onderzoek kunnen leiden.

In de eerste plaats werd vastgesteld dat, zodra een geestesstoornis wordt vastgesteld in een forensisch psychiatrisch deskundigenverslag, de beslissing tot het opleggen van een interneringsmaatregel bijna automatisch wordt genomen door strafrechtelijke actoren die niet gespecialiseerd zijn op het vlak van internering en geen psychiatrische opleiding hebben genoten. In meer dan twee derde van de dossiers, werd de beslissing tot internering genomen door de onderzoeksgerechten waarbij de beslissing zeer summier werd gemotiveerd. Deze motivering wordt namelijk beperkt tot een verwijzing naar het forensisch psychiatrisch deskundigenverslag om vast te stellen dat de betrokkene lijdt aan een geestesstoornis die voldoet aan de voorwaarden voor de internering, en tot een verklaring dat de gepleegde feiten de fysieke of psychische integriteit van derden hebben aangetast of bedreigd zonder concreet aan te geven hoe die schade of bedreiging wordt vastgesteld. Daarnaast bleek dat internering ook wordt bevolen voor bepaalde strafbare feiten die de fysieke of psychische integriteit van derden niet aantasten of bedreigen omdat ze worden gepleegd in combinatie met andere strafbare feiten die wel voldoen aan dit criterium. Bovendien bleek internering ook bevolen te worden voor misdrijven van een matige ernst, maar waarbij de dader door zijn gedrag, zijn gemarginaliseerde sociale situatie en/of eerdere psychiatrische behandeling als een bedreiging werd beschouwd.

Wat betreft de forensisch psychiatrische deskundigenverslagen werd in voorliggend onderzoek geobserveerd dat de vragen die volgens de interneringswet in deze verslagen dienen beantwoord te worden, vaak onnauwkeurig worden beantwoord. Dit geldt in het bijzonder voor de cruciale vraag naar hoeverre de vastgestelde geestesstoornis kan hebben geleid tot de tenietdoening of ernstige aantasting van het oordeelsvermogen of de controle over de daden op het ogenblik van de feiten enerzijds en op het ogenblik van het forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoek anderzijds. Daarnaast blijkt dat advocaten bijna nooit opmerkingen formuleren op de forensisch psychiatrische deskundigenverslagen, en deze dus slechts zelden onderwerp van tegenspraak zijn. We hebben ook gezien dat, afhankelijk van de wetenschappelijke achtergrond van de forensisch psychiatrisch deskundige (die verschillend is voor Franstalige en Nederlandstalige kant), eenzelfde geestesstoornis (bijvoorbeeld persoonlijkheidsstoornis) al dan niet aanleiding kan geven tot een advies internering, en, als de rechter het advies in het forensisch psychiatrisch deskundigenverslag volgt, de betrokkene ofwel kan worden geïnterneerd ofwel kan worden veroordeeld. Zijn dergelijke verschillen, gezien de onbepaalde duur van de internering, niet problematisch? Moet de wetgever ingrijpen en het begrip geestesstoornis in het kader van de interneringswet verder verduidelijken? En als een wettelijke verduidelijking er niet komt, moeten er dan niet op zijn minst jaarlijkse samenkomsten worden georganiseerd waarbij forensisch psychiatrisch deskundigen en justitiële actoren kunnen werken aan een gemeenschappelijke aanpak? (in dezelfde richting, zie: Habets et al., 2022)

Kortom, als justitiële actoren een geestesstoornis vermoeden bij een verdachte, en als dit vermoeden bevestigd wordt door een forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoek, leidt dit volgens onze bevindingen bijna automatisch tot een bevel tot internering. Gezien de ernst van de internering, die kan leiden tot het feit dat iemand voor onbepaalde tijd van zijn vrijheid wordt beroofd in daartoe ongeschikte plaatsen, is dit bijzonder zorgwekkend.

Pas als een persoon geïnterneerd is, komt hij in contact met een netwerk van actoren gespecialiseerd in psychiatrische stoornissen en met een rechtbank die gespecialiseerd is in

de uitvoering van de interneringsmaatregel, de KBM. Komt dit gespecialiseerd netwerk niet te laat? Riskeren we op deze manier niet dat internering oneigenlijk wordt opgelegd aan personen die niet onder dit regime thuishoren, en dragen we op deze manier niet bij aan het verder ‘dichtslibben’ van het zorglandschap? Gaat dit niet ten koste van personen die echt zorg nodig hebben onder het interneringsregime? Moet niet meer specialisatie aanwezig zijn tijdens de gerechtelijke fase van de internering? Zoals een gespecialiseerde sectie binnen het openbaar ministerie? Of een gespecialiseerde sectie binnen de balie en een gemakkelijkere toegang tot juridische bijstand zodat advocaten tijdens het forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoek een beroep kunnen doen op forensisch psychiatrisch experts? Of gespecialiseerde rechtbanken met een assessor in de klinische psychologie, naar analogie van de KBM?

Bovendien kunnen we ons afvragen of het installeren van dergelijke gespecialiseerde actoren beperkt moet blijven tot internering en niet zou moeten worden uitgebreid naar andere situaties op het raakvlak tussen justitie en hulpverlening. Op dit moment kunnen mensen met een psychiatrische problematiek via drie wetten in het justitiële net verzeild geraken: de interneringswet, zoals in deze bijdrage besproken, de wet van 26 juni 1990 betreffende de bescherming van de persoon van geesteszieken, en de wet van 17 maart 2013 tot hervorming van de regelingen inzake onbekwaamheid en tot instelling van een nieuwe beschermingsstatus die strookt met de menselijke waardigheid. Bij de uitvoering van deze drie wetten komt de procureur des Konings steeds tussen, maar is niet steeds dezelfde rechtbank bevoegd. Bij de internering is de strafrechter bevoegd, en bij de andere twee wetten de vrederechter. Terwijl het niet ongewoon is dat deze verschillende wetten gelijktijdig worden toegepast op een persoon, worden deze rechtszaken niet gecentraliseerd. Hierdoor ontbreekt een globaal overzicht op de situatie van personen die aan deze wetten onderworpen worden waardoor op beslissingsmomenten hun situatie verkeerd kan worden ingeschat. De oprichting van een gespecialiseerde sectie ‘geestelijke gezondheid’ binnen zowel het openbaar ministerie als de balie zou hier mogelijksoelaas kunnen bieden.

Dit brengt ons bij een nog fundamentele vraag. Namelijk de vraag of het gepast is het interneringsregime te behouden. Steeds meer mensen met psychiatrische problemen komen in aanraking met het strafrechtelijk systeem. Niet in het minst omdat zij voor kortere periodes in psychiatrische ziekenhuizen worden opgenomen. Als gevolg van deze kortere opnames spelen veel crisissituaties zich immers af in de samenleving met tussenkomst van de politie in plaats van in het psychiatrisch ziekenhuis (Vander Laenen, 2015: 4). Wanneer het openbaar ministerie wordt geconfronteerd met een persoon met psychiatrische problemen die een strafbaar feit heeft gepleegd, kunnen zij, in plaats van deze persoon te vervolgen, beslissen om deze persoon via toepassing van de wet van 1990 naar de zorgsector door te verwijzen. Uit professionele contacten met parketmagistraten blijkt echter dat zij de zaak soms toch voor de rechter (moeten) brengen. Verschillende redenen kunnen hieraan ten grondslag liggen. Bijvoorbeeld, omwille van onvoldoende capaciteit en een ongeschikte infrastructuur voor bepaalde complexe profielen, geven zorginstellingen aan niet in staat te zijn om deze verdachten onder de wet van 1990 te behandelen. Hierdoor lijkt de voorlopige hechtenis onvermijdelijk, en op termijn, indien de feiten bewezen worden geacht, dus ook een plaatsingsmaatregel in het kader van de uitvoering van de interneringsmaatregel. Het lijkt ons essentieel dat onderzoek wordt gedaan naar de mate waarin een toeleiding naar internering gelinkt is aan een ontoereikend zorgaanbod voor personen die gedrag stellen dat als gevaarlijk of bedreigend wordt beschouwd, in het bijzonder wegens het gebruiken van geweld tijdens (eerdere) (residentiële) behandel episodes in het regulier psychiatrisch zorgcircuit. Wordt internering niet onrechtmatig gebruikt voor

een groep personen met psychiatrische problemen die als moeilijk behandelbaar worden ervaren? Het resultaat is dat deze groep personen, die bijzonder kwetsbaar zijn, voor lange periodes opgesloten worden in gevangenissen of inrichtingen tot bescherming van de maatschappij. In deze plaatsen ontbreekt de nodige zorg, en een gevangenisregime op zich is niet de geschikte context om zorg aan te bieden. Zouden we daarom niet het aantal plaatsen in het (forensisch) psychiatrisch zorgcircuit moeten uitbreiden in plaats van nieuwe afdelingen ter bescherming van de maatschappij te creëren waardoor het aantal plaatsen voor geïnterneerde personen in de gevangenissen wordt uitgebreid? Reeds in 1939 poneerde Penrose de hypothese dat hoe meer psychiatrische ziekenhuisbedden er zouden zijn, hoe minder mensen er in de gevangenis zouden zitten. In een maatschappelijke context waarin een tekort is aan zorgplaatsen en aan psychiaters en ander zorgpersoneel lijkt het ons bijzonder aangewezen om alle sectoren die in deze context relevant zijn samen te brengen om over deze en aanverwante kwesties te reflecteren. Op deze manier kunnen bijvoorbeeld de behoeften en het totale budget in kaart gebracht worden, om vervolgens de middelen die momenteel verspreid zijn over verschillende gesloten enveloppen opnieuw te verdelen in functie van de geïdentificeerde behoeften.

Tot slot willen we opmerken dat het wetsvoorstel voor het nieuwe Wetboek van Strafrecht (Wetsvoorstel (I)) voorziet in een hervorming van de manier waarop strafdossiers met daders met een psychiatrische problematiek door het strafrechtstelsel zullen worden afgehandeld. Voorbeelden van deze hervorming zijn de invoering van de verminderde toerekeningsvatbaarheid en nieuwe straffen, zoals de behandeling onder vrijheidsberoving of de verlengde opvolging. Dit wetsvoorstel gaat vergezeld van een tweede wetsvoorstel gericht op het creëren van een beveiligingsmaatregel ter bescherming van de maatschappij (Wetsvoorstel (II)). Deze beveiligingsmaatregel is erg gelijkaardig aan de internering en zou kunnen worden opgelegd aan een specifieke groep veroordeelden. Zonder in deze afsluitende bedenking nog in te gaan op een kritische analyse van de voorgestelde maatregelen die in verschillende opzichten problematisch zijn (Nederlandt & Cartuyvels, 2023), zijn wij van mening dat vooreerst een grondige evaluatie van de uitvoering van de interneringswet nodig is. De bevindingen van voorliggend onderzoek hebben verschillende vragen opgeroepen die verder moeten worden onderzocht voordat nieuwe hervormingen kunnen worden doorgevoerd.

REFERENTIES

- Alié, M., & De Brouwer, A. (2023). L'internement, questions choisies relatives à l'imputabilité. La responsabilité du juge du fond, les conséquences civiles et le régime disciplinaire pénitentiaire. *J.T.*, 293-299.
- Colette-Basecqz, N. (2018). La décision de la mesure d'internement. In O. Nederlandt, N. Colette-Basecqz, F. Vansillette & Y. Cartuyvels (Eds.), *La loi de 2014 relative à l'internement. Nouvelle loi, nouveaux défis: vers une véritable politique de soins pour les internés* (pp. 9-83). die Keure/La Charte.
- Colette-Basecqz, N., & Nederlandt, O. (2016). L'arrêt pilote *W.D. c. Belgique* sonne-t-il le glas de la détention des internés dans les annexes psychiatriques des prisons? *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 2018(113), 213-239.
- Cosyns, P., D'Hont, Ch., Janssens, D., Maes, E., & Verellen, R. (2007). Geïnterneerden in België. De Cijfers. *Panopticon*, 28(1), 46-61.
- CSEI. (2021). *Analyse des données CPS en matière de décisions judiciaires* [ongepubliceerd document]. Gepresenteerd tijdens een opleiding georganiseerd door het Instituut voor gerechtelijke opleiding (IGO) op 29 september 2021.

- De Page, L., & Goethals, K. (2019). Le diagnostic des internés: y a-t-il des différences de part et d'autre de la frontière linguistique? *Acta Psychiatrica Belgica*, 118(3), 3-7.
- Habets, P., Pouls, C., Jeandarme, I., Vinckier, A., Bukowski, H., Delannoy, D., Degouis, F., Brouillard, F., & Pham, T. (2022). *Welke geïnterneerde personen vinden moeilijk gepaste zorg: Een federal multimethodisch onderzoek in de forensische GGZ*. Kenniscentrum Forensisch Psychiatrische Zorg (KeFor) en Centre de Recherche en Défense Sociale (CRDS).
- Macq, Ch. (2022). Réinsertion des étrangers condamnés ou internés sans droit de séjour: l'impossible équation. *Journal des tribunaux*, 6909(29), 497 – 511.
- Nederlandt, O., Berbuto, S., De Brouwer, A., Deveux, C., Jaspis, P., Malchair, J.-G., Moreau, J., Paci, D., Sax, H., & Vansillette, F. (2023). Le prononcé de la mesure d'internement: une décision automatisée faute d'acteurs spécialisés? Présentation des résultats d'une analyse des dossiers ouverts en 2019 et 2020 au sein des chambres de protection sociale francophones. *Revue de droit pénal et de criminologie*, 1014-1062.
- Nederlandt, O., & Cartuyvels, Y. (2023, 10 juni). Carta academica: "Interner" des condamnés après leur double peine? Une régression sécuritaire. *Le Soir*. <https://www.lesoir.be/518673/article/2023-06-10/carta-academica-interner-des-condamnes-apres-leur-double-peine-une-regression>
- Service Public Fédéral Justice. (2022, 21 oktober). Rondetafelconferentie over internering georganiseerd door het kabinet van de minister van Justitie op 21 oktober 2022. <https://justice.belgium.be/sites/default/files/PPT%20Table%20ronde%20internement%2021%20octobre%202022.pdf>
- Vandennieuwenhuysen, E., Macq, Ch., Breuls, L., & De Pau, M. (2023). When the security measure meets bordered penalty: release procedures for persons who are not criminally responsible without residence rights in Belgium. *International Journal of Law and Psychiatry*, 91. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2023.101922>
- Vander Laenen, F. (2015). Van het interneringsfront veel nieuws. *Fatik*, 32(184), 3-4.
- Wetsvoorstel internering en diverse justitiële bepalingen, *Kamerstukken*, 2015-2016, nr. 1590/001. ('Wetsvoorstel 2015-16').
- Wetsvoorstel (I) van 23 mei 2023 tot invoering van Boek I van het Wetboek van Strafrecht, *Doc. Ch.* 2022-23, nr. 55-3374/001.
- Wetsvoorstel (II) van 23 mei 2023 tot invoering van een veiligheidsmaatregel ter bescherming van de samenleving, *Doc. Ch.* 2022-23, nr. 55-3375/001.